

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 Innledning	1
Bakgrunn, Avgrensning og begrunnelse for valg av litteratur Barnevernfaglig relevans.....	1
Avgjørende for barnet livskvalitet, sammen et samfunnsøkonomisk folkehelseproblem	2
Begrepsavklaring.....	2
Problemstilling	3
Avgrensning	3
Metode og valg av litteratur	3
Kapittel 2 Teori og tidligere forskning	5
Behov for økt kompetanse om å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep	5
Hvorfor forteller ikke barn?	5
Barnesamtalen	7
Barns kritikk av DCM.....	9
Klokke om vold og overgrep – kunnskap fra barn	9
Forebyggende samtaler.....	11
Kapittel 3 Drøfting.....	13
Kan ikke forvente at barn forteller om vold og overgrep uoppfordret.....	13
Barns rettigheter er ikke godt nok sikret.	13
Informerende samtaler	14
Kjærlighet og trygghet	14
Samarbeid	16
Behov for kompetanseheving	16
Kapittel 4 Avslutning	19
Kapittel 5 Litteraturliste	20

Kapittel 1

Innledning

Å bekjempe vold og overgrep står høyt på dagsorden i Norge, likevel har alt for mange barn opplevd å leve med vold og overgrep i barndommen (Sanner, 2020). Noen av disse barna får hjelpetiltak av barnevernet på bakgrunn av vold og overgrep, men det er et stort mindretall av ungdommer utsatt for vold og overgrep som i forbindelse med sine erfaringer rapporterer at de har vært i kontakt med hjelpeapparatet (Hafstad & Augusti, 2019).

Mange barn og unge venter lenge før de forteller om vold og overgrep til en voksen i det offentlige, samtidig opplever mange av de som forteller å bli møtt på måter som føles utrygge, eller hjelp som ikke hjelper (Sanner, 2020 s. 27).

Det er bred enighet mellom forskningsfeltene om de sosiale og helsemessige konsekvensene av vold og overgrep. Det er for barnets livslange helse og situasjon avgjørende hvor effektivt og tidlig barnevernet og hjelpeapparatet klarer å stoppe vold og overgrep mot barn i nære relasjoner (Kojan et al., 2020).

For at hjelpeapparatene skal kunne hjelpe, må det være trygt for barn og unge å fortelle. Det er viktig både for å stoppe vold og overgrep, og for å kunne gi hjelp som gjør at barn og unge utsatt for vold og overgrep får det bedre.

Så hvordan snakker man med barn og unge utsatt for vold og overgrep?

Denne oppgaven forsøker å samle kunnskap om å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep. Hva er dagens praksis og hvordan kan man gjøre det trygt for barn og unge å fortelle?

Bakgrunn, Avgrensning og begrunnelse for valg av litteratur

Barnevernfaglig relevans

Norge binder seg etter nasjonalt og internasjonalt lovverk om å beskytte og hjelpe barn og unge utsatt for vold og overgrep (Barnekonvensjonen artikkel 19) og det kan etter barnevernlovens formålsparagraf §1-1 ses på som barnevernets kjerneoppgave å sørge for at alle barn og unge skal få gode og trygge oppvekstvilkår, og at den som lever under forhold skadelig for deres helse og utvikling, skal få nødvendig hjelp, omsorg og beskyttelse til rett

tid. Ikke bare skal de få rett hjelp til rett tid, men også møtes med trygghet, kjærlyghet og forståelse. (Lov om barneverntjenester, 1992)

Viktigheten av å snakke med barn er også tydelig i lovverket. Grunnloven §104 sikrer barns rett til å bli hørt i spørsmål som angår dem selv, og deres mening skal bli vektlagt i samsvar med deres alder og utviklingsnivå. Videre er deres rett til å bli hørt i saker som angår dem nedfelt i en rekke andre lover (Barnekonvensjonen, 1991, artikkel 12), (forvaltningsloven, 1967, §17), (barnevernloven, 1992, § 4-1 annet ledd og §6-3) og flere.

For å kunne forhindre, avdekke og forebygge vold og overgrep er det helt nødvendig å snakke med barn. I likhet med alle andre, er barn hovedperson i sitt eget liv og kan gi avgjørende informasjon. «Betydningen av å snakke med barn og legge til rette for deres medvirkning i saker som angår dem, er grunnleggende for å beskytte barn og gi dem hjelp og støtte» (NOU 2017: 12, s. 106).

Avgjørende for barnet livskvalitet, samen et samfunnsøkonomisk folkehelseproblem

«En god barndom varer livet ut» (NOU 2017: 12, s.18). Det kommer fram i undersøkelsene gjort av prop. 12 S (2016-2017, s. 7) og NOU 2017: 12 (s.40-41) at konsekvensene av å være utsatt for vold og overgrep ofte er livslange, at barn ikke bare blir frarøvet barndommen, men deres livskvalitet gjennom hele livet. Først og fremst får volden følger for den som rammes, men følgene er også et stort samfunnsproblem, da «Vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt mot barn er uten tvil en av de største truslene mot folkehelsen» (NOU 2017:12, s.27). Kojan et. al (2020) fant lignende funn i sitt litteraturstudie.

Begrepsavklaring

Forskjellige kilder operer med litt ulik ordlyd når de definerer hva vold og overgrep er. Verdens helseorganisasjon, WHO (NKVTS' oversettelse), har en dekkende definisjon av vold «som forsettlig bruk, eller trussel om bruk av fysisk makt eller tvang, rettet mot en selv, andre enkeltpersoner eller en gruppe, som enten resulterer i, eller har høy sannsynlighet for å resultere i, død, fysisk eller psykisk skade, eller mangelfull utvikling [...] i voldsbegrepet inngår både fysisk vold, seksuelle og psykiske overgrep og omsorgssvikt» (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, pkt. 1 og 2, hentet 2021). I denne oppgaven siktes det først og fremst til opplevelser barn og unge har med vold og overgrep i nære relasjoner, og med overgrep menes det i denne teksten hele tiden seksuelle overgrep. Selv om

definisjonen for vold ovenfor inkluderer overgrep, kommer det likevel til å stå både 'vold og overgrep' videre i teksten, siden barn nødvendigvis ikke har vært utsatt for begge deler.

Med begrepet barn menes det de under 18 år, begrepet unge inkluderer også de som gjennom ettervern har tiltak fra barnevernet etter fylte 18 år.

Problemstilling

Hvordan snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep?

Avgrensning

Oppgaven søker å besvare disse spørsmålene: Til hvilken grad snakkes barn og unge utsatt for vold og overgrep med? Hvordan kan hjelpetjenestene, fortrinnsvis barnevernstjenesten bli bedre på å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep?

Når man arbeider med barn og unge utsatt for vold og overgrep er det viktig å ha kunnskap om barns generelle utvikling, og hvordan barn kan påvirkes av slike traumatiske hendelser (Ruud, 2011), (Gamst, 2017), (NOU 2017:12), (Prop. 12S, (2016-2017)), når det er sagt kommer ikke denne oppgaven til å gå dypere inn på dette temaet, men heller rette fokuset konkret mot nettopp det å snakke med barn.

Oppgaven undersøker hvor vidt barn og unge utsatt for vold og overgrep snakkes med om dette i dag, videre presenteres en samtalemetode basert på forskning, deretter kunnskap fra barn. Oppgaven presenter teori og drøfter denne, samt ser på en mulighet hvordan en kompetanseheving av kunnskap om vold og overgrep kan hjelpe barn og unge utsatt for vold og overgrep.

Metode og valg av litteratur

Litteraturen valgt til denne oppgaven søker å gjenspeile at kjernekompetansen i barnevernspedagogutdannelsen skal være knytta til forsknings- og praksisbasert kunnskap, samt kunnskap fra tjenestemottakerne (altså barna), (Forskrift om nasjonal retningslinje for barnevernspedagogutdanning, 2019).

Litteraturen er valgt ut gjennom en slags snøballmetode ved at jeg har forhørt med andre studenter og fagpersoner hvilken litteratur de kjenner til, hvor en kilde har ført til at jeg har funnet neste kilde, og ved at jeg har valgt litteratur som allerede er kjent for meg.

Jeg har valgt å ha med en rekke publikasjoner som ikke er fagfellevurdert, for det meste rapporter, selv om disse ikke er fagfellevurdert forskning kan de fortsatt tilfredsstillende kravene til vitenskapelig publisering og ha en solid kvalitet. Det er lite utvalg av fagfellevurdert forskning som undersøker de forholdene i det norske samfunn som jeg ønsket å få kunnskap om.

«Samfunnets viktigste oppgave er å beskytte sine borgere» (Prop. 12, 2016-2017, s. 7). Det blir gjennomført store statlige satsinger for å motvirke vold og overgrep i Norge, oppgaven vil derfor se nærmere på opptrappingsplanen mot vold og overgrep (Prop. 12 S: 2017) vedtatt for å gjelde i perioden 2017-2021, samt en av Norges offentlige utredninger (NOU 2017: 12) *Svikt og svik, en gjennomgang av saker hvor barn har vært utsatt for vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt*. Og Barneombudets (2018) rapport: *Hadde vi fått hjelp tidligere, hadde alt vært annerledes*.

Det finnes ingen rene metoder for å snakke med barn og unge om vold og overgrep, men oppgaven har valgt metoden Den Dialogiske Samtalemetoden (DCM) (Gamst, 2017) som er godt etablert, både som ren metode og som en tilnærming i samtaler med barn. Den er utviklet gjennom en praksisnær forskning. I dagens forskning er det god kultur for å etterstrebe å få fram barnets stemme, men i denne oppgaven kommer den best til sin rett gjennom boken *Kloket om vold og overgrep* (Sanner, 2020), en bok skrevet på bakgrunn av Forandringsfabrikkens direkte kunnskap fra barn utsatt for vold og overgrep sine erfaringer med tjenesteapparatet. Barnene som deler sine erfaringer kalles proffer, siden de er profesjonelle i kunnskapen om eget liv, og denne boken sikrer virkelig barnets stemme da den er skrevet i samarbeid med et godt utvalg proffer.

Videre er noen andre relevante rapporter fra NKVTS og NTNU tatt med for å støtte opp under teorien.

Kapittel 2

Teori og tidligere forskning

Behov for økt kompetanse om å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep

I NOU 2017: 12 (s.106) fant utvalget at mangelfulle forhold ved samtaler med barna, var en gjennomgående svikt i sakene de så på. De så blant annet eksempler på at barn sjeldent, og i noen tilfeller ikke i det hele tatt hadde blitt snakket med gjennom mange år med undersøkelser og tiltak fra barneverntjenesten. Det var gjennomgående manglende kompetanse på eller ressurser til å snakke med barn og unge om vanskelige ting.

Utvalget som har skrevet NOU 2017: 12 mener at det er en utfordring at det ikke finnes nasjonale retningslinjer og rutiner for hvordan man skal snakke med barn om traumatiske erfaringer. Videre anbefaler de en kompetanseheving gjennom kurs og øvelser i å snakke med barn i utsatte situasjoner som burde gjennomføres jevnlig for tjenesteyterne. I forbindelse med at for få barn snakkes med i barnevernet, etterlyser de også en mer systematisk inkludering av barn og unge i alle beslutningsprosessene som angår dem i kontakt med hjelpeapparatet.

Forandringsfabrikken etterspør at kunnskap direkte fra barn integreres i større grad under opplæring av studenter og ansatte som mottar undervisning om å snakke med barn og unge om vold og overgrep (Sanner, 2020).

Barneombudets (2018) gjennomførte en undersøkelse hvor de snakket med rundt 50 barn og unge utsatt for vold og overgrep i oppveksten, rapporten avdekker store hull og et system som ikke fungerer, hvor det er tilfeldig om vold og overgrep oppdages, og at barn og unge har opplevd å ikke bli tatt på alvor, samt at informasjonen barna deler i mange tilfeller har blitt bragt direkte tilbake til omsorgspersonene uten barnets samtykke.

Hvorfor forteller ikke barn?

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS) gjennomførte i 2019 en omfangsundersøkelse av ungdom i alderen 12-16 år sine erfaringer med vold og overgrep i Norge. Rapporten viser til nedslående tall som sier at «kun 1 av 5 ungdom utsatt for vold og overgrep fortalte at de har snakket med en profesjonell hjelper i forbindelse med vold eller overgrep som de har opplevd» (Hafstad & Augusti, 2019, 122). Bare omkring halvparten av barna utsatt for vold eller overgrep fra voksne hadde fortalt om dette til noen. De fant at det

var ulike grunner til at ungdommen ikke fortalte om opplevelsene sine. «Nesten 1 av 10 enten opplevde at det var deres egen feil at de ble slått eller utsatt for annen fysisk vold, eller at de var redde for at barnevernstjenesten skulle bli involvert» (Hafstad & Augusti, 2019, s. 124). Ungdommene oppga følelse av skyld og skam som årsak til at de ikke ønsket å fortelle om opplevelsene, noen oppga også at de ikke opplevde det som nødvendig å fortelle om det.

Utvalget fra NOU 2017: 12 fant i sakene de undersøkte en tendens til at samtaler ble gjennomført på måter som ikke var trygge nok for barnet til å fortelle, f.eks. fordi omsorgspersonene hele tiden var med på samtalen sammen med barnet. Andre grunner de fant for at barn ikke forteller, var at barnet ikke har blitt spurt direkte, at barnet er for belastet slik at det ikke klarer å fortelle der og da, at barnet er redd for å ikke bli trodd, at barnet har negative erfaringer fra å ha fortalt tidligere, at samtalen på andre måter ble gjennomført på en måte som ikke følte trygg for barnet, eller det kan være at barnet ikke forteller fordi det ikke har vært utsatt for noe traumatisk (NOU 2017: 12, s. 113).

Kunnskapen Forandringsfabrikken har samlet fra direkte fra barn finner at det fra barn og unges ståsted er tre årsaker som går igjen som grunnen til at barn ikke forteller, eller venter lenge med å fortelle: 1) at barn ikke vet hva voksne ikke har lov til å gjøre mot barn, 2) at de ikke vet hva som skjer om de forteller, 3) at voksnes fokus på barns oppførsel og atferd gjør at barn mister tillit til voksne (Sanner, 2020, s. 28).

I kunnskapen fra barn kommer det også fram at mange av de som har fortalt om vold og overgrep møtes på måter som oppleves utrygge. Årsakene som går igjen for at det oppleves utrygt, er: 1) at det kan haste mer for voksne enn barnet, 2) at voksne forteller raskt videre til andre voksne, 3) at bekymringsmeldinger kan sendes uten at barnet vet, 4) at barnet kan miste den voksne det fortalte til, og 5) at politi og barnevern kan kjennes veldig utrygt (Sanner, 2020, s. 29).

Disse grunnene gjør mange av barna veldig utrygge. Utryggheten kan gjøre at barn velger å trekke tilbake eller endre på de som de har fortalt. Mange har da gått tilbake til liv i vold eller overgrep. Noen fikk det verre etter å ha fortalt (Sanner, 2020, s.29).

I Barneombudets (2018) rapport kommer det også fram at det er mange barn som har opplevd å ikke bli tatt på alvor, eller informasjonen de har delt til f.eks en lærer har gått rett tilbake til omsorgspersonene, hvor mangelen på ivaretagelse av informasjonen de deler har ført til at de trekker tilbake eller slutter å fortelle.

Barnesamtalen

I boken *Profesjonelle barnesamtaler – å ta barn på alvor* skrevet av Gamst (2017) presenteres Den Dialogiske Samtalemotoden (DCM), en avdekkende samtalemotode, gjerne brukt av politi og barnevern, men også i annet arbeid med vold og overgrep. «Metoden er utviklet på bakgrunn av kunnskap om problemer barn har med å avsløre vanskelige og traumatiske hendelser, og et ønske om å synliggjøre barns kompetanse i å gjøre seg forstått» (Gamst, 2017, s. 18), og den har som hensikt å bedre barns muligheter til å bli forstått og hørt ved å øke kvaliteten på de profesjonelle barnesamtalene. Metoden har sitt utspring fra forskning på barneavhør hos politiet, men den er i en praksisnær forskning videreutviklet, utprøvd og tilpasset mange varierende samtalsituasjoner i ulike praksisfelt. Barnesamtalen søker å være anvendbar på alle arenaer hvor barn høres.

Kojan et al. (2020, s. 43) fant i sin litteraturstudie om *Barnevernets arbeid med barn og unge som har erfart vold og overgrep i nære relasjoner* at det er enighet i fagfeltet om at DCM i sin rendyrkede form er en god metode.

Metoden er grundig utformet med mange relativt spesifikke verktøy for gjennomføring og tolking av samtalen, den har en strukturert fasetilnærming som skal sikre kvalitet i gjennomføring og muliggjør at samtalene enkelt kan etterprøves. Mønsteret i metoden kan beskrives

som en bestemt kommunikasjonsstil ved en overordnet empatisk holdning. Barnet oppleves som en subjektiv, selvstendig person med rett til å ha egne erfaringer og følelser. Etablering av god og tillitvekkende relasjon er et vedvarende fokus gjennom hele samtalen. Det legges vekt på å fremskaffe informasjon rettet mot barnets livsverden i mest mulig fri fortelling, hvor opplevelsesaspektet er grunnleggende for den informasjonen barnet gir (Gamst, 2017, a. 139).

I DCM er det fem grunnleggende perspektiver som er presentert som vesentlige for god kommunikasjon med barn: 1) å styrke barneperspektivet, 2) bruke dialog som kommunikasjonsmønster, 3) med en målstyrt, tematisert og åpen form, 4) fleksibilitet og tilpasset det enkelte barnet, og 5) krysninger mellom barnefaglige hensyn og formelle og/eller lovpålagte krav (Gamst, 2017, s. 144).

- 1) Å innta et barneperspektiv er å ta barnet på alvor ved å bestrebe seg på å se situasjonen ut fra barnets ståsted, med barnets øyne. Det dreier seg om å søke å innta et

«innenfraperspektiv» der det enkelte barnets subjektive virkelighet hentes frem ...

Barnet oppfattes som en kompetent person med selvstendige tanker, følelser, opplevelser og vurderinger, et aktivt handlende subjekt med egen verdi (Gamst, 2017, s. 144).

2) Med dialog som kommunikasjonsmønster er den voksne å betrakte mer som en samtalepartner istedenfor en utspørter. «Gjennom å skape en mest mulig likeverdig situasjon i dialogs form blir barnet mer trygg, tilgjengelig, tydelig og motivert for å fortelle» (Gamst, 2017, s. 146.) Et viktig poeng i dette perspektivet er også synet på den voksne som medkonstruktør av hva barnet sier. Altså at den voksne påvirker barnet og må etterstrebe nøytralitet samtidig som en er medansvarlig for troverdigheten og kvaliteten på barnets informasjon.

3) «samtaleprosessen starter med en helt åpen og ikke-ledende kommunikasjon mot en kontekstføring, som struktureres mot et spesifikt målrettet innhold» (Gamst, 2017, s. 142).

4) DCM har ingen rene teknikker, men dens basale struktur er grunnlaget for fleksibilitet. Som samtalepartner er det en forutsetning at du har god kjennskap til barnet slik at samtalen best mulig kan tilpasses.

5) Det kan foreligge formelle krav til barnesamtalen som virker motstridende med de barnefaglige kravene til god mellommenneskelig kommunikasjon, men de er ikke nødvendigvis uforenelige (Gamst, 2017, s. 147).

I DCM understrekes betydningen av på den ene siden å innhente mest mulig informasjon om barnet før samtalen, og på den andre siden å forvalte denne kunnskapen så objektivt, nøytralt og forutsetningsløst som mulig. I praksis betyr det å være åpen og bredt utforskende, i motsetning til å formulere ledende påstander som bare skal bekreftes eller avkreftes (Gamst, 2017, s. 148).

I boka poengteres også viktigheten av å ivareta barnets interesser, med kunnskap om at barnet f.eks kan stå i lojalitetskonflikt eller frykte ukjente represalier ved å fortelle. «Konsekvenser av å ha fortalt kan oppleves svært traumatisk hvis barnet ikke blir ivaretatt ... Mye kan gå galt om ikke barnets informasjon forvaltes til barnets beste, og i overensstemmelse med barnet selv» (Gamst, 2017, s. 35-36). Barnet må også ivaretas gjennom å gis oppfølging der og da, og i etterkant av samtalen. Det foreligger også et ansvarsforhold, ved forvaltning av

informasjonen på barnets vegne, formidlingen bør etter metodens intensjon skje i overenstemmelse med barnet.

Barns kritikk av DCM

(Sanner, 2020, s. 33-34)

Metoden skal være et verktøy til voksne for å anerkjenne barnet og la det snakke mest mulig spontant, fritt og uavbrutt, men de få og åpne spørsmålene kan for barn oppleves som utydelig og gjør dermed barna usikre på hva de kan si. Sanner (2020) problematiserer videre at voksne lærer at nøytrale og minimale responser som å si «mmm», åpent be barnet om å fortelle mer, eller gjenta det siste barnet sa virker bra for å hjelpe barnet å fortelle, men i Forandringsfabrikkens undersøkelser har de funnet at denne metoden oppleves som unaturlig og utrygt for mange barn. De fleste barn trenger at voksne reagerer med følelser, at de ikke avbryter, skifter tema eller blir stille. Voksne må bekrefte barnas opplevelser på en varm og menneskelig måte (Sanner, 2020, s. 33-34).

Typisk lærer voksne som jobber med utsatte barn og unge at de kan gjenta det siste barnet sa for å få det til å fortsette å fortelle, men kunnskapen fra barn sier at dette kan oppleves som ubehagelig. At slike snakketeknikker kan føre til at barn tror de sier noe feil, at barna tror den voksne tviler på det de sier eller at de må overdrive for å bli tatt på alvor for det de sier. Barna som er medforfattere i boken til Sanner (2020) sier at man som voksen istedenfor å gjenta eller bli stille for å få barn til å fortelle mer kan si at «Du kan si at du har så lyst til å forstå det barna sier, og spørre om barna kan forklare en gang til eller bruke noen andre ord så du forstår» (Sanner, 2020, s. 89).

Kloket om vold og overgrep – kunnskap fra barn

I boken *Kloket om vold og overgrep* (Sanner, 2020) beskrives råd for god praksis utarbeidet sammen med barn og unge utsatt for vold og overgrep om hvordan voksne kan gjøre det tryggest mulig for barn å fortelle. Sanner er redaktøren, men boken er skrevet sammen med blant annet seks proffer - ungdom med direkte erfaringer.

Det viktigste for gode samtaler med barn er å gjøre det trygt nok for dem, men i bunnen av en voksens tilnærming er et godt barnesyn. Sanner (2020) presenterer disse punktene som forslag til et godt barnesyn:

1) barn gjør så godt de kan, ut fra hvordan de har det inni seg, 2) barn har mye kunnskap om livet sitt, 3) barn er like mye verdt som voksne, 4) barn trenger kjærlighet, 5) barn trenger å bli trodd på og tatt dypt på alvor (Sanner, 2020, s. 78).

For at barn og unge skal kunne fortelle om vold og overgrep må de få informasjon om hva det er, hvem som kan gjøre det og hvordan det kan føles. Sanner (2020) trekker fram viktigheten av at alle som jobber barnevernsfaglig sørger for å snakke med alle barna de møter, både konkret hva de skal slippe å oppleve og følelser knytta til vonde opplevelser.

Et gjennomgående problem er at alt for mange barn sitter med traumatiske opplevelser de ikke har fortalt om og heller ikke får hjelp med. Barnevernsarbeidere setter ofte i gang tiltak basert på atferd. Med kunnskap fra barn vet vi at ikke mange nok av disse barna har fått snakke trygt før kanskje feil tiltak ble satt i gang, og dermed ikke har fått tilstrekkelig mulighet til å fortelle om årsakene bak denne atferden.

Det som er spesielt utfordrende med at voksne reagerer på barns atferd istedenfor å undre seg over hva som egentlig ligger bak, er at det blir utrygt for barn. Når barn blir utrygge på voksne, mister de tilliten og vil ofte verken samarbeide eller fortelle mer.

Trygghet er nøkkelen til gode samtaler med barn og unge utsatt for vold og overgrep. For å skape den nødvendige tryggheten er varme øyne, ord og kroppsspråk, samt god informasjon grunnleggende. «For å smile med øynene og munnen sier barn at du må kjenne etter i hjertet» (Sanner, 2020, s. 83).

Når et barn har begynt å fortelle til en voksen kan det være trygt for barnet å få fortsette å snakke med denne personen og ha den med seg videre i prosessen. Barnevernet burde veilede den voksne som melder ifra om hvordan de kan samarbeide med barnet slik at barnet føler seg trygg og ivaretatt. Når barn mister oversikt og kontroll over situasjonen kan utryggheten føre til at de trekker seg tilbake.

Den beste måten å beskytte barnet på, er gjennom godt samarbeid. Når et barn først forteller om vold og overgrep, har Sanner (2020) følgende råd til den voksne om å avtale med barnet: «1) hva som skal fortelles videre, 2) til hvem og når informasjonen skal fortelles videre, 3) hvem som skal fortelle noe videre, 4) om noe skal og i så fall hva som skal skrives ned» (Sanner, 2020, s. 94). Videre har de også noen grunnleggende råd til god praksis i barnevernet:

1) Gi barnet nok og nyttig informasjon, 2) legge til rette for at barnet får fortelle fritt, 3) fortsette å snakke med barnet som forteller, 4) ta barnet med når noe skal bestemmes, 5) sikre barnet retten til privatliv gjennom å beskytte det barnet forteller, 6) vurdere barnets beste med utgangspunkt i barnets uttalelser (Sanner, 2020, s. 244).

Man må snakke med barnet flere ganger. «Når et barn begynner å fortelle, forteller det ofte først om noe litt mindre alvorlig. Barn tester den voksne for å finne ut om du trygt tar vare på det som barnet forteller» (Sanner, 2020, s.244).

I boken kommer det også fram mer konkrete råd på hvordan voksne kan snakke med barn. Man må bekrefte barnets opplevelser for at det skal føle seg trodd og tatt på alvor.

For å trygge barn kan du si setninger som at du synes det er vondt å høre at de har vært gjennom dette, at ingen skal oppleve det de har opplevd, og at dere sammen kan finne ut hva som skal skje framover. Det som kan hjelpe mange barn til å oppleve at de blir tatt på alvor, er å få gode og varme blikk fra en person med varmt kroppsspråk (Sanner, 2020, s. 81).

Det er viktig å vise at man er nysgjerrig, at man prøver å forstå, at man ikke avbryter, samtidig som man fører et godt samarbeid med barnet, slik at det føler at en virkelig lytter. For barn kan det være godt å bli litt kjent, at man deler litt av seg selv før man har en undersøkende eller avdekkende samtale. Det er også viktig å være åpen, ærlig, oppriktig og ekte. Det er trygt for barnet om man setter ord på følelser og er ærlig om ens bekymring.

Forebyggende samtaler

For at barn skal kunne fortelle om vold og overgrep, må de vite hva det er, de må også vite at det er trygt å fortelle.

I opptrappingsplanen for å motvirke vold og overgrep (Prop 12 S, (2016-2017)) ser de spesielt på hvordan de tidlig kan oppdage og forebygge vold og overgrep mot barn og unge. De finner mange områder det kan gjøres en innsats i for å forebygge, men når det gjelder å snakke med barn, er det spesielt interessant å se nærmere på kunnskapen de har innhentet fra de barna det gjelder:

I samarbeid med Alternativ til Vold (ATV) opprettet Barneombudet en ekspertgruppe med barn som selv hadde opplevd vold i familien, de bidro med sine synspunkter og erfaringer.

Barna la stor vekt på at voksne ikke kan forvente at barn forteller om vold uoppfordret. De voksne må vite hva vold og overgrep gjør med et barn. Videre må barn lære hva vold og overgrep er, og at det ikke er greit. De voksne må snakke med barn og unge om vold og overgrep både for å forebygge og avdekke (Prop 12 S, (2016-2017), s. 16).

Sanner (2020) trekker også fram forebygging gjennom god informasjon som viktig, og mener at alle kommuner må sikre at det systematisk blir gitt informasjon til barn i barnehage og skole om hva voksne og andre barn ikke har lov til å gjøre mot dem. I boken *Klokhet om vold og overgrep* beskrives det helt konkrete måter å forklare vold og overgrep for barn på: Det som er viktig når man skal snakke med barn om vold og overgrep er at man med et alderstilpasset språk snakker helt konkret om hva det ikke er greit at andre utsetter barn for, konkret hvordan det kan føles, at selv om man er vant til det, så betyr ikke det at det er greit, og konkret hvem som kan gjøre det, f.eks. at noen de er glade i og som er glade i dem kan gjøre vonde ting som de ikke har lov til.

At barnevernet systematisk gir informasjon på skolen, vil kunne hjelpe mange barn. Fordi mange barn har hørt mye stygt om og fått et negativt bilde av barnevernet, og de ikke vet hva de kan få hjelp med eller hvordan de kan oppsøke hjelp. Hvis barnevernet systematisk besøker skolene og gir god informasjon til barn allerede fra 1. klasse, vil det kunne hjelpe barn i få et korrekt bilde av barnevernet, og videre hjelpe dem til å oppsøke hjelp om de opplever vold og overgrep (Sanner, 2020, s. 244).

For å bedre kompetansen i å ivareta barn som forteller om vold og overgrep må også de voksne som jobber med de få forebyggende tiltak. Det kommer tydelig frem i Barneombudets rapport (2018) at barn og unge ikke i tilstrekkelig grad blir tatt på alvor, eller at deres informasjon, privatliv og integritet ikke blir behandlet med grunnleggende respekt. Voksne må få god informasjon og kursing, slik at de vet hva de skal gjøre når de mistenker eller får informasjon om at et barn blir utsatt for vold eller overgrep.

Kapittel 3

Drøfting

Når man skal snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep, er det ikke bare snakk om en enkelt samtale hvor man kan lage en bestemt metode for gjennomføring. Med kunnskapen fra Hafstad & Augusti (2019) vet vi at mange ikke har fortalt til noen at de har vært utsatt for vold eller overgrep. Det vil si at når man jobber med barn, så vil man møte mange som ikke har fortalt noen om at de lever med vold og overgrep. Kanskje møter man også barn som har fortalt om vold eller overgrep, men som enda ikke har fortalt hele sannheten.

Kan ikke forvente at barn forteller om vold og overgrep uoppfordret

Som ekspertgruppen i Prop 12 S (2016-2017) poengterer, så kan man ikke forvente at barn og unge forteller om vold og overgrep uoppfordret. Etter barnevernets mandat om å beskytte barn og unge mot vold og overgrep har de et særskilt stort ansvar for å legge til rette for gode samtaler med disse barn og unge, også de barn og unge som enda ikke har fortalt.

Barns rettigheter er ikke godt nok sikret.

Funnene i litteraturen viser at barnas rettigheter ikke er godt nok sikret. Det kan tenkes at dette kan bedres ved at barneverntjenesten øker kompetansen og ressursene til å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep. Når mange barn og unge ikke møtes på en slik måte at det blir trygt for dem å fortelle om vold og overgrep, får man ikke sikret deres rett til beskyttelse og hjelpetiltak, ei heller deres rett til medvirkning, fordi: Når barn og unge for eksempel får tiltak basert på atferd eller psykisk helse uten at de har fått mulighet til å snakke trygt og blitt spurt om vold og overgrep, eller andre traumatiske forhold, har de ikke fått uttale seg tilstrekkelig om saken som angår dem selv, og deres rett til medvirkning er dermed heller ikke ivaretatt. En årsak som kommer fram som grunn til at barn ikke forteller, er at de redder for hva barnevernstjenesten vil gjøre, eller hvem som skal få vite om det de sier. Det vitner om at deres rett til privatliv heller ikke er godt nok ivaretatt.

Når man snakker med barn og unge utsatt for vold og overgrep er det mange hensyn som skal tas. I litteraturgjennomgangen til oppgaven kommer det tydelig frem at det er en mangel på samtaler med barn og unge om vold og overgrep. Videre at mange barn og unge ikke nødvendigvis vet hva vold og overgrep er, ei heller hvordan de kan få hjelp, og at de ikke i tilstrekkelig grad blir spurt direkte om dette i en trygg setting. Et ord som går igjen i alle studiene er trygghet. Om det er trygt nok for barnet til å fortelle.

Informerende samtaler

Et funn jeg vil argumentere for viktigheten av, er god informasjon til barn og unge om vold og overgrep. Både Sanner (2020), Prop 12 S (2016-2017) og NOU 2017: 12 tar opp at barn trenger informasjon om hva vold og overgrep er for at de skal vite om de blir utsatt for noe ugreit. Vold i nære relasjoner kan være hverdagen til et barn, og når det ikke har opplevd noe annet er det helt naturlig for barnet å tro at dette er normalt, skadene av å leve under slike traumatiske forhold vil likevel kunne være livslange selv om barnet tilsynelatende håndterer situasjonen sin relativt godt. Barnevernet skal jo selvfølgelig gripe inn i slike situasjoner, men man får ikke hjulpet i de tilfellene hvor man ikke har kjennskap til forholdene. Som proffene (Sanner, 2020) så tydelig sier, burde barnevernstjenesten jevnlig besøke alle skoleklasser og informere barn om forhold de skal slippe å leve under, informere de om hvilken hjelp barn kan få, samt trygge de på at barnevernet vil deres beste og søker å samarbeide, først og fremst med barnet, men også med resten av familien. Sanner (2020) presenterer i boken sin relativt ryddige punkter som utgangspunkt for å informere barn. Slik jeg ser det, kan disse trygt brukes av barnevernstjenestene, da de blant annet stemmer godt overens med funnene i *Opptrappingsplanen for å motvirke vold og overgrep* (Prop 12 S (2016-2017)), og jeg vil i tråd med denne proposisjonen og Sanner (2020) argumentere for at slikt forebyggende arbeid i større grad bør systematiseres og gjennomføres av alle barnevernstjenester.

Ved god informasjon vil det sikre barnets rettigheter, både ved å tilrettelegge for å tidlig avdekke skadelige forhold som krever tiltak, men også ved at man virkelig anerkjenner barn som eksperter i eget liv. Man blir også ansvarlig for å gi denne informasjonen til barn man mistenker at kan være utsatt for vold og overgrep. Denne typen informering er et viktig ledd i å skape trygge rammer for å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep.

Kjærlighet og trygghet

Når barn får god informasjon, får de også bedre mulighet til å ta kontroll i eget liv, og det vil hjelpe dem til å føle seg tryggere på barnevernets intensjoner, men trygghet for barn oppnås ikke bare ved informasjon, de trenger også, som det så fint står skrevet i barnevernloven: å møtes med kjærlighet og forståelse.

Hvordan man skal møte barn med kjærlighet er slett ikke et enkelt spørsmål å svare på. Eller er det? Sanner (2020) trekker fram varme øyne, varmt smil, varmt kroppsspråk og varme ord som essensielt i møte med utsatte barn og unge for at de skal føle seg trygge. Voksne må vise interesse og undre seg, de må bære barnets historie, og det må de gjøre med et smil og en

varme som kommer fra hjertet. Jeg vil si at det er enkelt å forstå, for et varmt og anerkjennende blikk er noe alle kan kjenne seg igjen i, og måten å oppnå et varmt smil på er enkelt – man kan stå foran speilet, kjenne etter sin egen kjærlighet og omtanke for barn, smile, og se selv. Dette er en ganske annerledes måte å beskrive hvordan man skaper trygghet på enn i DCM (Gamst, 2017). I DCM presenteres tryggheten til barnet på en langt mer vitenskapelig måte og slik jeg ser deg er det mye bra i DCM, for det er ingenting der som går imot den kunnskapen som kommer fram i den andre litteraturen valgt til oppgaven, tvert derimot. Det er stor enighet om at barn må tas på alvor, at kommunikasjonen må være mellommenneskelig god, føles trygg og ivaretagende, at samtalene må foregå uten omsorgspersonene, men gjerne i samarbeid med noen barnet er trygg på, at informasjonen som barnet deler bør behandles med forsiktighet og i overensstemmelse med barnet, og at barnet trenger oppfølging og gjerne flere samtaler.

Likevel er DCM sterkt kritisert av Sanner (2020). Jeg mistenker at DCM, fordi den er så grundig og på mange måter er en veldig god metode også har blitt en slags hurrametode. Den anbefaler kanskje seg selv for sterkt til at den er så komplisert og omfattende å lære seg skikkelig. Den er kanskje rett og slett litt for vitenskapelig, og ikke en spesielt enkel metode å sette seg inn i. En slik metode har mange fordeler ved å være såpass vitenskapelig og grundig, da den skal sikre troverdig informasjon fra barnet og blir etterprøvbart. Dens desidert største styrke er at den skal være veldig god på å få barnet til å fortelle fra traumatiske opplevelser. DCM søker verken å være informerende eller undersøkende, men avdekkende, og man kan derfor stille seg spørsmålet om den egentlig sikter å ivareta barnets beste. Som sagt har den alle elementene som skal tilsi at ivaretagelse av barnet er viktigst, men er det viktigst for barnet at selve sannheten kommer fortest mulig frem, eller at barnet får fortalt i sitt eget tempo? I undersøkelsen til forandringsfabrikken (Sanner, 2020) kommer det frem at det ofte haster mer for de voksne enn for barn, og at dette kan føre til at det føles utrygt for barnet. At samtaler, avdekking og tiltak gjennomføres i barnets tempo, er vesentlig for et godt samarbeid. Kvalitetene ved DCM gjør at den egner seg godt til avhør (Gamst, 2017), men med kunnskapen fra barn (Sanner, 2020) om viktigheten av samarbeid er det også viktig å spørre barnet om avhør og anmeldelse egentlig er til det beste for barnet. Å snakke med barn utsatt for vold og overgrep handler om mer enn selve samtalen, da det er en hel karusell som følger med av undersøkelser og tiltak. Barnet er selv ekspert i eget liv, og etterstrebelser av å ivareta barnets faktiske interesser er viktigere enn å fordele skyld for uretten barnet har opplevd. Med barnets interesser mener jeg ikke hva forskningen sier om hva som er til barnets

beste, men at barnets egne meninger må tas på alvor. Og jeg mener selvfølgelig ikke at barnet skal bli værende i en farlig situasjon, for et barn som lever i volden forstår kanskje ikke sin egen fare, men man må også skape en mening sammen med barnet for å ivareta dets integritet. Gjennom å lytte til barnet, gjøre barnet trygg på dine intensjoner som hjelper og gi barnet god informasjon, vil man legge grunnsteinene for et godt samarbeid.

Samarbeid

Sanner (2020) sier at samarbeid er den beste måten å beskytte barnet på. Ved å samarbeide skaper man en nødvendig trygghet for barnet. I NOU 2017: 12 kommer det fram at barn ikke snakkes nok med, og når avgjørelser blir tatt over hodet på barn uten at deres medvirkning er ivaretatt, mister de tillit. Uten tillit til voksne er det ikke trygt for barnet å dele sensitiv informasjon om seg selv. For å få et godt samarbeid, er det essensielt å møte barnet med varme og kjærlighet og stadig trygge barnet på sine intensjoner, og ikke minst snakke med barnet før man snakker med andre.

Samarbeid handler om å ivareta barnets interesser og integritet, men det handler også om bekreftelse. En svakhet med DCM slik jeg ser det, er nøytraliteten. Det etterstrebes at samtaleføreren skal være nøytral overfor det barnet sier, slik at man ikke påvirker barnet, men for barnet føles det utrygt å ikke få bekreftet sine opplevelser og følelser. I DCM er det en holdning om at det kun er de med opplæring i metoden som skal samtale med barn utsatt for vold og overgrep, men med kunnskapen fra barn vet vi at det er viktig for de å få snakket med den personen de allerede er trygg på. Egne intervjuere blir da ikke en spesielt god måte å ivareta barna på, da det ikke blir møtt med følelsen av kjærlighet og forståelse jf. bvl. §1-1.

Med informasjonen fra Sanner (2020) om at barn selv velger ut hvem de føler seg trygge på, så burde barnevernet etterstrebe å ha et tett samarbeid med den personen barnet fortrodde seg til, om barnet selv synes dette er greit.

Behov for kompetanseheving

Det etterspørres fra flere hold økt kompetanseheving i å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep, men det er ingen fasit på hvordan dette skal gjøres. I NOU 2017: 12 og Prop 12 S (2016-2017) sitt bilde av behov for kompetanseheving trekkes ansatte i barnevernstjenesten sin kompetanse i å snakke med barn, samt ressursene til å gjennomføre samtalene, fram som essensielle. I NOU 2017: 12 kom det også fram at det var en oppfatning blant enkelte tjenestepersoner om at det kan være skadelig for barn å bli spurt om de har vært

utsatt for vold eller overgrep, men i studien til NKVTS hvor de undersøkte hvordan barn og unge i BUP opplevde å bli kartlagt for traumer, er det ingen funn som gir støtte for denne antagelsen (Dos Santos, Jensen & Ormhaug, 2016). Voksne som jobber med barn, må informeres om viktigheten av å snakke med alle barn og unge om vold og overgrep. Fordi slike oppfatninger om at det er skadelig for barnet å snakke er farlige. Det kan få alvorlige konsekvenser for barnet om det blir værende i en skadelig situasjon, bare fordi det ikke ble spurt.

Kompetanseheving kan skje ved at man kurser flere i metoder som DCM, men en mindre omfattende, mindre ressurskrevende og kanskje vel så effektiv måte å løse problematikken på, er at det kommer krav til barnevernstjenesten om å gjennomføre trygge samtaler med alle barn som skal motta tiltak fra barnevernet. Kompetanse i barnevernstjenestene vil også heves om de får ansvar for å informere kommunens barn om vold og overgrep.

Ifølge Sanner (2020) går kunnskapsmangelen i å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep ut på manglende kunnskap om hva som gjør det trygt for barn å snakke, og hvordan denne tryggheten kan bevares. Slik jeg ser det, er ikke kunnskapsmangelen bare hos barnevernstjenesten, men samfunnet generelt. Barn må også få kunnskap, og noen må ha ansvar for å gi den.

I NOU 2017: 12 og Prop 12 S (2016-2017) trekkes også ressursmangel fram som årsak til manglende samtaler med barn. Med kunnskap fra barn Sanner (2020) vet vi at tiltak basert på atferd, eller psykisk helse som settes i gang uten tilstrekkelig samarbeid med barnet, kan føre til at barnet får det verre, og dermed vil koste mer ressurser i flere og mer omfattende tiltak. Jeg vil argumentere for at det er langt viktigere å bruke nok ressurser på å samarbeide med barn enn mye annet, det er helt essensielt for å ivareta deres rettigheter og for å kunne handle etter mildeste effektive inngreps prinsipp. Barnevernstjenestene vil muligens også spare mye ressurser på å øke innsatsen med forebyggende arbeid. Ved å være synlig i skolen og lære opp barn om vold, overgrep, omsorgssvikt og psykisk helse, vil det kanskje hjelpe til å fange opp forhold med behov for tiltak som er langt mindre omfattende enn om barnet hadde blitt værende lengre i den skadelige situasjoner, hvor hjelpebehovet stadig blir større.

Barneombudet (2018) anbefaler også sterkt at én tjeneste i størst mulig grad må ha ansvaret for å sikre kvalitet og gjennomføring av informering til både barn og voksne, samt avdekking

og oppfølging av barn utsatt for vold og overgrep. De er spesielt bekymret siden de fant at det i dag heller er tilfeldig hvilken hjelp og oppfølging barn og unge får.

Barnevernloven søker å ha tiltak etter mildeste inngreps prinsipp (NOU 2016: 16), godt forebyggende arbeid og gode samtaler med barn som fører til godt samarbeid vil hjelpe barnevernstjenestene i å følge dette prinsippet, samt gi barn rett hjelp til rett tid.

De ulike kildene har lignende funn om hvorfor det er utrygt for barn å fortelle om vold, overgrep, omsorgssvikt og andre traumatiske skadelige opplevelser. Neste steg vil derfor kanskje være å undersøke nøyere, altså forske på hvordan voksne i utvidet kontekst kan møte, ivareta og snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep om deres erfaringer.

Kapittel 4

Avslutning

Denne oppgaven har sett på forholdene rundt å snakke med barn og unge utsatt for vold og overgrep. De viktigste funnene som er gjort er:

At barn og unge må snakkes mer med. Det gjennomføres rett og slett for få samtaler med de barn og unge som man vet, eller mistenker at har vært utsatt for vold og overgrep i oppveksten.

Barn må få informasjon. Barn vet ikke hva som er lov og ikke, og trenger konkret og tilpasset informasjon om hva vold og overgrep er, slik at det blir lettere for dem selv å oppdage om de blir utsatt for noe ulovlig, slik at de får sagt ifra til en trygg voksen tidlig.

Voksne som jobber med barn, må få opplæring slik at de vet hva de skal gjøre om et barn forteller om vold og overgrep. Det er gjennomgående at voksne, som lærere eller barnevernspedagoger, ikke har tilstrekkelig kunnskap om hvordan de best skal ivareta barnet i en slik situasjon.

Det er behov for mer forskning på å utvikle gode metoder for å samtale med barn. Med kunnskapen fra barn vet vi at DCM og andre samtaleteknikker som læres bort i dag ikke er gode nok for å ivareta barnets trygghet i samtaler om vold og overgrep. Det bør forskes mer på og utvikles gode metoder for samtaler med utsatte barn. Metoden bør etterstrebe å være enkel å forstå, og ivareta barnets rettigheter samt behovet for å møtes med trygghet, kjærighet og forståelse jf. bvl. § 1-1.

Kapittel 5

Litteraturliste

Barnekonvensjonen. (2003). FNs konvensjon om barnets rettigheter: Vedtatt av De Forente Nasjoner den 20. november 1989, ratifisert av Norge den 8. januar 1991: Revidert oversettelse mars 2003 med tilleggsprotokoller. Barne- og likestillingsdepartementet.

Barneombudet (2018). *Hadde vi fått hjelp tidligere, hadde alt vært annerledes.*

Barneombudet.

<https://www.barneombudet.no/uploads/documents/Publikasjoner/Fagrappporter/Hadde-vi-fatt-hjelp-tidligere-hadde-alt-vaert-annerledes.pdf>

Barnevernloven. (1992). *Lov om barneverntjenester.* (LOV-2020-06-19-89). Lovdata.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100>

Dos Santos, N. E., Jensen, T. K., & Ormhaug, S. M. (2016). Er det så ille å bli spurt om traumer? : barns opplevelser av traumekartlegging i BUP. *Tidsskrift for Norsk*

Psykologforening, 53(7), 536-545, <https://psykologtidsskriftet.no/vitenskapelig-artikkel/2016/07/er-det-sa-ille-bli-spurt-om-traumer>

Forskrift om nasjonal retningslinje for barnevernspedagogutdanning. (2019). (FOR-2005-12-01-1377). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/forskrift/2019-03-15-398>

Forvaltningsloven. (1967). *Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker.* (LOV-2019-06-14-21). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1967-02-10>

Gamst, K. M. T. (2017), *Profesjonelle barnesamtaler, å ta barn på alvor.* (2. utg.).

Universitetsforlaget

Grunnloven. (1814). *Kongeriket Norges grunnlov.* (FOR-2020-05-29-1088). Lovdata.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn>

Hafstad, G. S. & Augusti, E. M. (Red.). (2019). *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten: En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år.* (Rapport 4/2019).

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

https://www.nkvts.no/content/uploads/2019/10/Rapport_4_19_UEVO.pdf

Kojan, B. H., Nilsen, M., Storhaug, A. S., Agerup, T., Clifford, G. & Lichtwarck, W. (2020). *Barnevernets arbeid med barn o gunge som har erfart vold og overgrep i nære relasjoner – en litteraturstudie*. (Rapport nr. 3). NTNU – institutt for sosialt arbeid.

NOU 2016: 16 (2016) *Ny barnevernslov – Sikring av barnets rett til omsorg og beskyttelse*. Barne- og likestillingsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/53164b1e70954231b2a09d3fdec1888b/no/pdfs/nou201620160016000dddpdfs.pdf>

NOU 2017: 12. (2017). *Svikt og svik – Gjennomgang av saker hor barn har vært utsatt for vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt*. Barne- og likestillingsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/a44ef6e251cd443396588483e97402ab/no/pdfs/nou201720170012000dddpdfs.pdf>

Prop. 12 S (2016-2017). *Opptrappingsplan mot vold og overgrep (2017-2021)*. Barne- og likestillingsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/f53d8d6717d84613b9f0fc87deab516f/no/pdfs/prp201620170012000dddpdfs.pdf>

Sanner, M, (Red.). (2020). *Kloket om vold og overgrep*. Universitetsforlaget.